

Szováty György

Az állatorvosi szaknyelv sajátosságai

A magyar állatorvosi szaknyelv első emléke Vegetius 1528-ban, Magyarországon megtalált, *Mulomedicina* (Lógyógyászat) című műve, amelyet Zsámboki (Sambucus) János 1574-ben, Bázelen adott ki, latin nyelven (l. kép) (Karasszon 2005: 249–250). Szaknyelvünk a hazai állatorvosképzés megindulásával egyidejűleg alakult ki. A pesti egyetem orvoskarán 1787-ben

Állatgyógyintézetet létesítettek azoknak a negyedéves orvos- és másodéves sebész-növendékeknek (cursus epizooticae; latin nyelven) a számára, akik megyei „physicusi” (hatósági főorvosi) beosztásra pályáztak. Ugyanis akkoriban még az állami közegészségügyi szolgálat irányította az állatjárványok elleni küzdelmet is, amelyek közül az egész Európán végigpusztító keleti marhavész (pestitis bovina) hazánkban is hatalmas károkat okozott. Az Állatgyógyintézet vezetője Tolnay Sándor (1747–1818) lett, aki orvosi diplomájának kézhezvétele után, Bécsben állatorvosi diplomát is szerzett. Irányítása alatt meg-

indult az önálló állatorvosképzés is (cursus hippatriae), német nyelven, majd Tolnay szívós harcának eredményeként, az 1800-as évek kezdetén magyar nyelven is (Holló 1987: 32, 45–46).

Magyar nyelven oktatott még Hoffner József (1826–1841) járványtant, általános kórtant, gyógyszeriant, belgyógyászatot, sebészetet, patkolástant, és tartott gyógyászati gyakorlatokat. Ugyancsak magyar nyelven oktatta Thanhoffer Lajos (1872–1890) az élettant, a szövettant és a növénytant, Varga Ferenc (1870–1897) a sebészetet, az állattenyésztést és a takarmányozástant, Liebermann Leó (1879–1902) a vegytant és a természettant (fizikát), továbbá Azary Ákos (1879–1902) a belgyógyászatot, a járványtant, a törvényszéki állatorvos-tant, az állat-egészségügyi rendszert és a hússzemlélt. Azary megalapította az első magyar állatorvosi folyóiratot is, a *Veterinariust* is, amelynek főszerkesztője volt (1882–1884). E folyóirat utóda lett az *Állatorvosi Lapok*, majd a mai *Magyar Állatorvosok Lapja*.

A pesti Állatgyógyintézetből később önálló felsőfokú tanintézet (1851: Pesti Cs. Kir. Állatgyógyintézet, 1861: Pesti M. Kir. Állatgyógyintézet, 1875: M. Kir. Állatorvosi Tanintézet), akadémia (1890), majd főiskola lett, amelyet a doktorra avatás jogával is felruháztak (1906). Az intézmény 1936-tól a budapesti Műegyetem, 1945-től az Agrártudományi Egyetem keretében működött (Holló 1987: 32, 45–46), majd 1952-től főiskola, 1962 és 2000 között önálló egyetem, és 2000 óta a Szent István Egyetem Állatorvos-tudományi Kara.

I.

Mivel az állatorvos-tudomány az orvostudományból fejlődött ki, a két szaknyelv alapvető kifejezései lényegükben megegyeznek. A különbség csupán abból adódik, hogy az orvostudomány tárgya csak egyetlen faj, az ember, viszont az állatorvosi szaktudományoknak (belgyógyászat, sebészet, szülészet stb.) sok állatfaj jelentősen eltérő anatómiai és élet-tani sajátosságaival kell foglalkoznia. A házi emlősök (kérődzők, rágcsálók) és baromfifajok mellett megnőtt a méh-, a hal- és a vadegészségügy körébe tartozó fajok, valamint a szinte áttekinthetetlen számú állatkerti faj jelentősége, ezek saját szakszavainak a száma is meglehetősen sok.

Az alapozó tárgyak (orvosi fizika, orvosi kémia) műszavai azonosak az orvosi nyelv kifejezéseivel, s a növénytan műszavai a gyógyszerészetéhez hasonlóak. A többi tárgy (ana-

tómia, tájanatómia és fejlődéstan, biokémia és élettan) esetében jelentősek lehetnek a fajonkénti eltérések. Az egymástól eltérő kifejezések sokaságát az alábbi néhány példával lehet érzékeltetni (Fehér 1980).

A ló (*Equus caballus*), a sertés (*Sus scrofa*) és a házi nyúl (*Oryctolagus cuniculus domesticus*) gyomra együregű, a kérődző fajoknak három előgyomruk (*proventriculi*) van. A házi nyúl a bogyós bélsarán kívül ún. lágy bélsarat is ürít (hajnalban szívja ki a végbélből). A sok rostot igénylő, legelő állatok, mint a házi nyúl, a lúd (*Anser anser*) vakbelében (*caecum*) majdnem olyan mikrobiális erjedés zajlik, mint a kérődzők előgyomrában. A madarakban (*Aves*) a táplálék a mirigyes gyomor (*ventriculus glandularis*) után a zúzógyomorba (*ventriculus muscularis*) kerül. A madarak tüdejében (*pulmo*) az emlősök légnyagocskáinak (*alveoli*) megfelelő levegőkapillárisok (*capillare aëriae*) vannak. A hörgőkből (*bronchi*) légcsákók nyílnak, amelyek légtartalma a test sűrűségét csökkenti, s ezzel lehetővé teszi a repülést. A légcsákókban elpárolgó nedvesség lehűti a mellettük levő heréket, ezért a hím madarak heréit nem kell törzsön kívüli herezacskóban hűteni, mint a hím emlősökét. A madarak kifordított kloákájukat egyszerűen összetapasztják párzáskor. Külön párzószerve (*phallus protrudens*) csak a vízimadaraknak, a lúdnak és a kacsának (*Anas platyrhynchos*) van, amely nyiroktól merevedik meg, és külső felületének csavarulatán folyik az ondó a nőivarú madár kloákájába. Jelentős mértékben különbözik a köztakaró (*integumentum communae*) fajok szerint is: a gyengén szőrözött emberi testfelülettel szemben az emlősállatok (*Mammalia*) sokféle szőrnek (*pili*), a madarak tollának (*pennae*) és a halak (*Pisces*) pikkelyeinek (*squamae*) mind más a szövettani felépítése és elnevezése. Még nagyobbak az anatómiai és az élettani különbségek a halakban és a méhekben. A halak a vízben oldott oxigént kopoltyúkkal (*branchiae*) veszik fel, és testük sűrűségét úszóhólyaggal változtatják. A méhek testében a vérnyirok (*haemolympha*) keringését a csőszív összehúzódásai tartják fenn, és az aortába nyomott folyadék közvetlenül a szövethézagokba kerül. A növényekből felszívott nektár diszacharidjait az ún. mézhólyagban monoszacharidokká bontják el a méztermelés folyamán.

Az állatfajok számát növelik még a kedvtelésből tartott, a laboratóriumi és az állatkerti állatok. A háziállatfajokon belül a különféle korcsoportok elnevezései az állattenyésztési szókincsbe tartoznak, amelyet az állatorvosok is használnak. Az orvosi nyelvtől eltérnek még a takarmányozástani, gyepgazdálkodási és a biometriai szakkifejezések, valamint a mezőgazdasági enciklopédia című tantárgy növénytermesztési elnevezései is.

Nem lényeges az eltérés az orvosi nyelvtől az általános kórtani, a kórszövettani és a kórbonctani, a gyógyszer- és méregtani, valamint a belgyógyászati és beldiagnosztikai, a sebészeti, fogászati és a szemészeti elnevezésekben. Az állatorvosi ortopédia régebbi neve *patkolástan* volt, amely a patkolókovácsok szakkifejezéseit is tartalmazza, amint az orvosi ortopédia is felhasználja az ortopéd cipészek műszavait. Az első magyar nyelvű patkolástani szakkönyvben (Zimmermann 1916) szereplő néhány német szakkifejezés magyar megfelelője később született meg.

Hasonló elnevezéseket használ mindkét szaknyelvben a szülészet (tokológia) és a hímivarú állatok szaporodásbiológiája (andrológia), amely az ondóvizsgálattal és a mesterséges termékenyítéssel foglalkozik. Érdemes megemlíteni, hogy a latin *mas* ('férfi') főnévből származik a *masculus*, -a, -um ('férfias') és az *emasculati* ('ivartalanítás', németül *Emaskulation*; Végújhelyi–Szily 1960), valamint az *emasculator* ('herelőfogó'). E szóképzéshez hasonlóan lett a *femina* ('asszony') szóból az *e, ex* előjárószóval alkotott *efeminator*, illetve *effeminator* ('petefészektíró'), amelyet állatorvosi műszótárak nem tartalmaznak (Csósz 1937; Gallyas–Holló 1984; Kardeván 1993: 185). Ginekológia helyett régebben a *meddőségtan* kifejezést használták, ma viszont a *nőivarú állatok szaporodásbiológiája* az elfogadott elnevezés. Itt tárgyalják a mesterséges termékenyítést is, mind emlős, mind baromfi fajokban. A vemhesség (terhesség) és a szülés (ellés) folyamatainak megfelelő időszak baromfiban a (természetes) költés vagy a mesterséges keltetés, ennek végén következik be a napos baromfi kikelése. E folyamatokat a baromfityenyésztés-tan tárgyalja, viszont rendelkezéseivel az állathigiéniá is foglalkozik.

Az állatorvosi mikrobiológia – az orvoshoz hasonlóan – a kórokozó prionokat, vírusokat, baktériumokat és gombákat ismerteti. Az állatorvosi járványtan (a belgyógyászat I. kötet) az orvosi belgyógyászat I. kötetéhez hasonlóan a fertőző betegségekkel foglalkozik (csupán a gombás betegségek maradtak a szervek betegségei között, a belgyógyászat ún. II. kötetében). Amíg azonban az orvosi parazitológia a mikrobiológia részét képezi, az állatorvosi parazitológia – a sok parazitafaj (egysejtűek, férgek, ízeltlábúak) miatt – önálló klinikai tantárgy lett. A halakban élősködő állatfajok hatalmas száma miatt a halparazitológia ugyancsak önálló tudományszakká vált.

A közegészségtannak megfelelő állatorvosi tantárgy az állathigiéniá (Szép 1984: 90–103) és a környezetvédelem. Az orvosi magatartás-tudományhoz hasonló az állatorvosi etológia (viselkedéstan). Hatalmas anyagot ölel fel az állatorvosi élelmiszer-higiéniá, amely az állatorvosi tájanatómia elnevezéseit használja. A jogi tárgyak közé tartozik az egészségügyi szervezéshez hasonló állat-egészségügyi igazgatás és az igazságügyi orvostanhoz hasonló igazságügyi állatorvostan, valamint az állatvédelem. Az utóbbi tantárgynak a jelentőségére utal az, hogy az állatorvosok doktorrá avatáskor nemcsak az állat-egészségügyi, hanem az állatvédelmi jogi előírások megtartására is esküt (fogadalmat) tesznek.

Évszázadokon át legfontosabb háziállatunk a ló volt, ezért minden hadseregben már korán, még az állatorvosképzés megindulása előtt elkezdődött a gyógykovácsok ortopédiai képzése. Ez az ún. lovászmesteri időszak a középkorban 500 éven át tartott, és az újkor elejére is kiterjedt. Főként az idősebb istálló mesterek foglalkoztak a ló, a vadászkutya és a vadászólyom gyógyászatával.

Columella a Kr. u. I. században *veterinarius*nak (állatorvosnak) a sertés, a juh és a szarvasmarha gyógyítóját nevezte.

Az *állatorvos* szót egyébként Béri Balog Pál, Kossuth Lajos háziorvosa alkotta meg. Ekkor született meg az ún. *állatorvosi ló* helytelen fogalma, amely más nyelvterületen ebben az alakban nem fordul elő. Nálunk először Deák Ferenc használta az elképzelhető összes hiba gyűjtőfogalmaként. Német nyelvterületen az *állatorvosi ló* helyett a hibagyűjtő lóábrákra más elnevezéseket használtak. Az *érvágó lovacska* rajzán az akkoriban divatos érvágás 100 pontját ábrázolták. A *hibás lovacska* Hollandiában, 1673-ban készült ábráján besüppedt hát, ritkás sörény, borzolt farok, számos ízület- és inühely-duzzanat volt látható. Készültek ábrák a csatolavok leggyakoribb sérülési pontjairól és a lovak akupunktúrás pontjairól is (Karasszon 2005: 249–250; Kovács 2002: 167–171; Kovács 1994: 634–635; Wagenfeld 1850).

A népi állatgyógyászatban a bárányok és a malacok herelését régtől fogva pásztorok, valamint a sertéskocák ivartalanítását (miskárolást) például a morva miskárolók végezték. Az elletésekhez értő, a gyógyfüveket sikerrel használó, a ficamokat helyreigazító embereket ma *természetgyógyásznak* lehetne nevezni. Egy más (alternatív) eljárás a végtelen hígítású oldatok használata, valamint a hasonszenvi gyógymód (homeopátia). Az állatgyógyászatban a ráolvasások, a fogadalmi tárgyak (votivumok) stb. a mai felfogásunk szerint a kuruzslás vagy a vallásos néprajz körébe tartoznak (Karasszon 2005: 249–250).

A népi állatgyógyászatban kialakult egyes betegségnevek ma már nem használatosak. A *kehesség* neve ma *tüdőtágulat* (emphysaema pulmonum), s a *bábolnai juhbetegség* neve: *vemhességi toxikózis*. Egyes járványnevek, például a *takonykór* (malleus), valamint a szavatossági hibát jelentő igazságügyi állatorvostani szakkifejezések (*karórágás*, *csökönység*, *tejvisszatartás*) ma is használatosak a latin szakkifejezések mellett. A szaknyelvből viszont kikoptak a köznyelvben ma is használatos szavak, mint például a *barom* (állat) vagy a *dög* (állathulla) stb. (Csósz 1937). A régi baromfi-egészségügyi szakkifejezések gyűjteménye a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményeiben található (Szovátay A. 2001: 241–282; Szovátay A. 2004: 254–272).

Napjainkban különös fontosságú lett az étel-miszer-higiéna, amelynek szókincsében az alkalmazott kórbonctani és mikrobiológiai kifejezések mellett több, húsiparból kölcsönzött szó (pl. *fülledés*) is szerepel.

Az orvosi anatómia műszavait (Fehér 1980) a bázei anatómiai nomenklátúra (szójegyzék, BNA, 1895) határozta meg először, amelynek nyomán az állatorvosi anatómiai nomenklátúrát előbb Bernben (1895), majd Baden-Badenben (1899) állapították meg. Már összehasonlító szemlélettel született a jénai anatómiai nomenklátúra (JNA, 1935), amelynek egyrészt orvosi folytatása a párizsi anatómiai nomenklátúra (PNA, 1955), másrészt állatorvosi továbbfejlesztése a Nomina Anatomica Veterinaria (NAV, 1967). Megjegyzendő, hogy az állatorvosi tájanatómia a testtájak húsipari elne-

vezéseit (pl. *tarja*, *karaj*, *felsál*) nem vette át (Bíró–Szovátay 1985; Fehér 1980).

Az orvosi belgyógyászat alapvető tankönyveinek többnyire az I. kötete foglalkozik fertőző és parazitás betegségekkel (járványtan). A II. kötetben a belső szervek betegségeit, valamint a daganatos, az anyagforgalmi és az anyagcserebetegségeket tárgyalják (Magyar–Petrányi 1950–1951). Az állatorvosi belgyógyászat I. kötete (a járványtan) a fertőző betegségekkel, a II. kötet viszont a belső szervek, a gombás és egyéb betegségekkel foglalkozik (Manninger–Mócsy 1951, 1954). Az állatorvosi parazitológia a járványtanhoz hasonlóan önálló tárggyá vált. Az Állatorvos Parazitológusok Világszövetsége hivatalos ajánlása, a SNOAPAD (Standardized Nomenclature of Animal Parasitic Diseases) 1988-ban vált ismertté. A Parazitológusok Világszövetségének ajánlása az ember és az állatok parazitás fertőzöttségének elnevezése SNOAPAD néven 1990-ben született meg (Kassai 2004).

A mikrobiológia, az élettan, a fizika és a kémia, a biofizika és a biokémia, a gyógyszer- és méregtan, valamint az egyéb tárgyak orvosi és állatorvosi műszavai egymástól lényegileg nem különböznek. Az állatorvosi ortopédia hasznosította a lovak és a szarvasmarhák patkolásának kifejezéseit (amint az emberi ortopédia is használja a gyógylábbelik megnevezéseit). Az állatorvosi szaktudományok kifejezéseit több műszótár igyekezett összegyűjteni (Csósz 1937; Karsai–Vörös–Szieberth 2005; Magyar–Kossa 1929).

Sajnos egyes szakemberek helytelenül használják az idegen szakszavakat. Például az *ízeltlábú* (arthropodon) többes száma *arthropoda* és nem **arthropodák*. A *fonálférgek* (nematoda) sem **nematodák*, ugyanis ez olyan, mint a **kutyák* vagy a **vakondok*. Olvastam már „neutrophyl granulocytáról”, holott az első szó helyes végződése *-phil*, mert görögül *philosz* a barát, a *phylum* viszont az állatrendszer-tani törzs. Az *exsudatív* nem írható **exudatív*nak, s a **pneumonitis* is helytelen, mert a tüdőgyulladás neve *pneumonia/pneumónia*. Az *ischadicus*, *ischias* és a *schizophrenia* [szkh]-val ejtendő (jóllehet ez utóbbinak a *szkizofrénia* mellett létezik *szkizofrénia* magyarosan írt formája is). A *suggestio* sem [szuggeszció], mert a latin *ti-*ből nem lesz [ci], ha a *t* előtt *s*, *t* vagy *x* áll (javasolt magyaros írásformája a szótárakban: *szuggesztió*). A levegő latinul: *aër* (birtokos esete *aëris*), ezért a 'levegőt kedvelő' jelentésű *aerob*, *anaerob* helyes ejtése sem [érób] vagy [anérób]. Az ércpénz: *aes* (ejtsd: [ész]), birtokos esete *aeris* (ejtsd: [érisz]). Sokan nem tudják, hogy az *alternativa* jelentése latinul 'a másik, amiből nem lehet több, csak egy' (Györkössy 1986). Sajnos az angolban 'több, többféle' is lehet a jelentése. *Változat* (varietas) viszont sok lehet. Az *interdiszciplináris* voltaképpen 'tudományközi' vagy 'szakmaközi', a *multidiszciplináris* pedig 'sokszakmá' (Schubert 2007). Ha a két világháború között sikerült az angol sportszavak helyett magyarokat alkotni, talán a még lefordíthatlan számítógépes angol kifejezésekre is lehetne magyarokat ta-

lálni (pl. a *szoftver* lehetne *vezérlés* vagy *gépparancs*, a *hardver* pedig *számítógéptest*, a *panel* viszont *készlap* s a *chatelés* magyarul *csevegés*).

II.

Az állatorvosi és orvosi szaknyelv között némi különbség mutatkozik a szaknyelv és a köznyelv egymáshoz viszonyított használatában. Az állatorvos gondjára bízott állatok tulajdonosainak és gondozóinak zöme magyarul érti meg a „kórismét” (kórjelzést), a gyógykezelési és az ápolási feladatokat, ezért az állatorvosok általában kevesebb idegen szót használnak, mint az orvosok.

Freund Tamás akadémikus ideglettani vizsgálatai igazolják, hogy az örömmel elsajátított tanulás a legeredményesebb. Összecsend ezzel az a tapasztalat, hogy mindenki az anyanyelvén tanul a legszívesebben és a leggyorsabban, tehát lehetőleg magyar szavakkal kell oktatni is.

Mindkét szaknyelvet sérti az olyan köznyelvi gyakorlat, amelyben felcserélhetőnek tartják az *ágyéki* (inguinális) és *lágycéki* (lumbalis) tájat (Juhász–Szóke–O. Nagy–Kovalovszky 1972: 813). Az eredeti magyar nyelvtől idegen a *magas* és az *alacsony* koncentráció (töménység), sőt volt, aki a *magasan alacsony* fizetésére panaszkodott (Szóvátay 1996: 90–91). Az ilyen nyelvhasználatú ember nem *10 órákor*, hanem *10 óra magasságában* kíván bárkivel találkozni.

A mai magyar nyelvhasználó már nem érzi, hogy képzavar, ha az életkort vagy a töménységet *valami alatt* vagy *felett* mondja, vagyis úgy, mint a hegyi népek. Ugyanis egy sík vidéki lovas nép nyelvének képisége nem a hegymászás irányában alakult ki. Az *alultápláltság* helyesen *elégtelen tápláltság*, mert ismeretes a végbélén át történő táplálás (*végbélcsőre*) is. A *magas* és az *alacsony feszültség* helyett szerencsére kezd meghonosodni a *nagy*-, a *kis*-, sőt a *törpefeszültség* fogalma is. A *magas* és az *alacsony vérnyomást* valószínűleg már nem lehet kiküszöbölni, holott a nyomás helyesen csak nagy, erős vagy kis, gyenge, enyhe lehet (Szóvátay 1979: 128–130). A székeleyek és a csángók a *nagyon* helyett *erőst* mondanak kezdettől fogva.

A felesleges igekötők is szaporodnak (Kassai 2004). Mennyivel több a *behatárol*, mint a *határol*? Mennyivel nagyobb dolog valamit *bevéllalni*, mint *felelősséggel vállalni*? A *felvállalás* viszont jól jelzi, hogy olyan fárasztó munkára vállalkoztunk, mint amilyen egy nehéz zsákot a földről vállunkra emelni. Germanizmus a dolgokat *lerendezni* (németül *aborden*). Az ügyeket viszont *lebonyolítjuk* és nem *bonyolítjuk*, mint sokszor halljuk, mert ez azt jelenti, hogy még bonyolultabbá tesszük. Az ötvenes években elterjedt, hogy a terményt a padlásra nem *felhordják*, hanem *feltárolják*, s onnan nem *lehordják*, hanem *letárolják*, végül nem *behordják*, hanem *betárolják*. Bizonyos jelenségeket egyesek nem *észlelnek*, hanem *tetten érnek*, mintha azok bűnözők lennének.

A tömör főneveket nyakatekert kifejezésekkel váltják fel a tudományoskodó szakemberek. Például *szérű* helyett *takarmánytároló karámot*, *takarmányhúspép* helyett *állatijéherje-szilázst* mondanak egyesek (idegen kifejezés tükörfordításaként). Mivel a tömeg egysége a kilogramm, a súly egysége a kilopond, ma már az *élősúly* és a *vágósúly* helyett a *élőtömeg* és a *vágótömeg* a hivatalos kifejezés (Szóvátay 1991: 631–632), még ha nehezen is lehet megszokni. Élőlény és szellemi tevékenység nem lehet *darab* (pl. egy gondolat). Az embernek *létszáma* van (vagy *fő*), az állatoknak *egyedszáma*, s a növényeknek *tőszáma* van (Szóvátay Gy. 1993: 185–186). Kétértelmű a *biztosítani* ige, mert ma *előteremtés*, *gondoskodás* értelemben használják, holott eredetileg *valami meglévőnek a védelmé*-t jelenti, például a vagyon védelmére biztosítást kötnek, a katonai csapat pedig járőrökkel gondoskodik a biztonságáról (Szóvátay Gy. 1991: 631–632). *Kritériumon* egyesek nem *feltétel*-t, hanem *ismertetőjegy*-et” értenek (Szóvátay Gy. 1979: 128–130).

Az igeragozással is hadilábon állnak néhányan. Diplomás emberektől is hallani, hogy *tudnák valamit mondani*. Mások pedig az „adassék tisztelet” régies ünnepélyességét vélik felidézni azzal a kijelentéssel, hogy valamit tenni *szükségeltetik* (a *szükséges* helyett). A szenvedő szerkezeteket inkább a német és az angol nyelv kedveli, amelyekből nem derül ki, hogy ki a cselekvő. A magyar nyelvhasználatból a szenvedő igék a XX. század elejére kivesztek.

Hasonló a helyzet az igéből képzett főnevekkel is. Ne azt állítsuk, hogy *oltásra került sor* vagy *oltás történt*, hanem azt, hogy *beoltottuk az állományt*. *Vezetőség* helyett sokan *vezetést* mondanak, mintha ez csökkentené a vezető és a vezetettek közti távolságot és a társadalmi feszültséget. A *vizsgálat célja* helyett a *vizsgálat célkitűzését* olvassuk szinte minden értekezésben, holott ez akkora különbség, mint például amekkora egy célzászló megnevezése és a kitűzése között van. (Tudomásom szerint ezt a szót először, 1936-ban használta az akkori magyar miniszterelnök.) Nem lehet *szennyezettség állapota* helyett sem a *szennyezés folyamatáról* írni.

Nem helyes az a russzicizmus, hogy *valaki felé* mondunk valamit, hiszen csak akkor ér célba szavunk, ha *valakinek* mondjuk. Egyébként az ötvenes években, az orosz nyelven kiképzett tisztek nem *táblázat*ot, hanem *tablicát* ismertettek beosztottjaikkal.

Az idegen szavak majmolása az egyes történelmi korszakokban az uralkodó réteghez való tartozást sugallta. A két világháború között egy kedves kislányt németesen *hercignek* neveztek, ma sok mindent inkább angolul fejezünk ki. A formatervezés: *dizájn*, a kézbe simuló tárgy: *hendi*, az irányzatnak megfelelő: *trendi*, és nincs már *terv*, *célterv*, csak *projekt*. A *vezetőség* minduntalan *menedzsment*, a *vezető*, *szervező* pedig *menedzser*. A *pályázat*, *pályáztatás* helyett a *tender* és a *tendereztetés* dívik, a *munkacsoport* inkább csak *team*. A *gyakorlat*, a *tanfolyam* és a *testgyakorlás* egyaránt *tréning*. A *szűrővizsgálat* pedig *screening*. A *korrigálás* magyarul *kijávi-*

tás, és az intenzív fájdalom erős. Az e-mail lehetne villámlevél, a telefax távlevél (Bertók 2002), s a kommunikálás hírközlés, beszélgetés. Az interjú helyesen meghallgatás, a poén viszont csattanó és nem tréfa, ugyanis ma a poénkodást a 'viccelődés' értelmében használják. A kommunális létesítmény magyarul közüzemi (Bék–Csiffáry 2003).

Egyes jelöletlen határozós szerkezetek ellen, mint a járványvédelem, katasztrófavédelem, betörésvédelem, bizonyos nyelvészek (Szovátay 1996: 90–91) szerint felesleges küzdeni, mert a mondat értelméből menet közben majd kiderül, hogy hiányzik az elleni szó. A tapasztalat viszont azt mutatja, hogy a kifejezés gyorsabban megérthető, ha a cselekvés iránya világos (Szovátay Gy. 1993: 185–186). Ha nem, akkor élcelődésre ad alkalmat („Már a járványt is védjük?”). Ha egyáltalán nem akarjuk a megelőzés és a leküzdés világos fogalmait használni, akkor az árvízi védekezés mintájára volna célszerű kifejezéseket alkotni.

Kétértelmű lehet a főnévi igenév ragozatlan használata is. Például: az elnöknek meg kell mondani jelentheti azt, hogy 'meg kell mondanunk neki valamit', de azt is, hogy 'meg kell mondania, mit tegyünk'. A tudomásul kell venni felszólítás enyhíthető, ha azt mondjuk, hogy tudomásul kell vennünk vagy azt, hogy kénytelenek vagyunk tudomásul venni.

III.

Az állatorvosi nyelv művelésének legfontosabb műhelyei a folyóiratok (Magyar Állatorvosok Lapja és melléklete, a Hírlevél, továbbá a gyakorló állatorvosok sajtótermékei közül az Állatorvos, a Kamarai Hírek, a már megszűnt Phylaxia Lapja, az Állattenyésztési és Takarmányozási Közlemények, valamint a HŰS és egyéb élelmiszeripari, állattenyésztési és felsőoktatási [Bíró–Szovátay 1985] folyóiratok), amelyek állatorvosi, nyelvészeti cikkeket is közölnek. A nyelv művelés fontos szinterei a szaknyelvi konferenciák. Ilyen volt például a Magyar Biológiai Társaság (Bertók 2002), valamint a MTA Nyelvi Bizottsága és a Budapesti Műszaki Egyetem által közösen rendezett szaknyelvi tanácskozás (Kardeván 1993: 185; Szovátay 1993: 185–186).

A társadalmi elbizonytalanodás közepette nem csoda, hogy pongyola lett, sőt helyenként „elcsúszhasedett” a nyelvhasználat. Bár mindnyájunknak lehetne fogalma arról, hogy a magyar ősi, kiforrott nyelv (Bowring 1830), és gyökrendszere révén milyen tömör kifejezésekre képes (Molnos 2001, 2007). Nyelvünk még származásunkról is tudósít: ugyanazt a zárt *ë* hangot ejtik a Dunántúlon, mint a Székelyföldön, amelyből Szeged környékén *ö* lett. Például: *ëttem kënyeret mëggyel* = *öttem könyeret möggyel*. Egyes néprészeink közös származására utal például az, hogy bizonyos szerémségi és csángó határőrfalvakban az *s* mássalhangzót [sz]-nek ejtik.

Beszélt nyelvünkben gyakori az idegenes hanghordozás. „Ez nem lehet igaz!” helyett sokan így szólnak: „Ez nem lehet igaz!” Vannak, akik a szavak közötti űrt nyögéssel töltik ki

(pl. „eee” vagy „ööö”), sőt vannak, akik angolosan nyögnek az [ö] és [e] közötti hanggal (Szovátay 1993: 185–186). A szép magyar köznyelv használatára ajánlom egy kedves kollégám írásait (Bartalis 2007).

Ma az izraeli zsidók a héber nyelvüket, az elangolosodott írek és walesiek, valamint a franciaországi bretonok az ősi kelta nyelvüket tanulják. Őrzik nyelvüket az isztroromunok az Isztriai-félszigeten és a rétorománok Svájcban. A „kis nyelvek” valójában nemcsak színesítik a világot, hanem különleges hasznot is hajtanak. Például a kis indián törzsek tagjait a második világháborúban az amerikai hadsereg híradós alakulataiba hívták be, s így az ellenség soha nem tudta megféjteni az anyanyelvükön továbbított („rejtjelzett”) jelzéseket és parancsokat.

Édes anyanyelvünk szívet melengető közegét csak az képes érzékelni és értékelni, aki külföldön vagy hazatérésekor, hosszú szünet után hall ismét magyar szót. Ezért szomorú, hogy sokan az idegen szavakat még előkelőnek, választékosnak, sőt egyedül tudományosnak is tartják. Ebben nagy a vezetők felelőssége, akiket beosztottjaik gyakran vakon követnek.

A mai magyar köznyelv nemcsak sok felesleges idegen szót, hanem idegen kifejezést is használ. Például: *mind a magam, mind a társaim nevében* helyett azt mondják, hogy *úgy a magam, mint a társaim nevében* („sowohl... als auch...”), sőt azt is olvastam, hogy *úgy a... mind a...* Természetesen nyelv művelésre nemcsak az idegenszerűségek kiszűréséért, hanem az új szakkifejezések meghonosításáért is szükség van, amelyek főleg az angol szaknyelvből és a mai magyar köznyelvből érik az állatorvosi szaknyelvet.

Sajnos erőtlén a nyelv művelés. Haszonelvű társadalmunkban az írott és a beszélt nyelv hibáira való figyelés intézményei (anyanyelvi lektorok a tömegtájékoztatásban és a felsőoktatásban, a polgári szervezetekben, a pártokban, valamint a vállalatoknál) részint hiányoznak, részint nincs tekintélyük (Szovátay Gy. 1991: 631–632). Az is igaz, hogy nehéz valakinek a nyelvi hibájára úgy rámutatni, hogy ne maradjon benne tüske. Több számítógépes szövegben a sorvégi elválasztás helytelen tördeléssel jelenik meg (pl. *emb-erek*). A szótágok szerinti elválasztás szabálya sérül akkor is, ha a szógyököt külön szótagnak vesszük. Például: a *vá-lasz-tás* helyett **vá-lasztás* vagy **választ-ás* olvasható (Molnos 2001, 2007).

A felsoroltak alapján indokoltnak látom, hogy legalább a latinos alpműveltségű orvosok, fogorvosok, állatorvosok és gyógyszerészek, valamint növényorvosok az előadásaikban és szakirodalmi munkásságukban a szép magyar szaknyelvek használatára mindannyian példát mutassanak.

IRODALOM

- Bék Gerzson–Csiffáry Tamás 2003. *Idegen szavak és kifejezések kéziszótára*. Könyvmíves Könyvkiadó, Budapest.
- Bartalis Imre 2007. *Velünk élő történelem*. Alpha-Vet, Székesfehérvár.

- Bertók Lóránt 2002. *Anyanyelvünk – tudományos nyelvünk a XXI. század elején*. Magyar Biológiai Társaság XXIV. vándorgyűlése. Előadások összefoglalói. Budapest, okt. 29–30.
- Bíró Géza–Szóvátay György 1985. *Higiéniai ismeretek*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
- Bowring, John 1830. Poetry of the Magyars. In: Kiszely István 1996. *A magyarság őstörténete*. Püski Kiadó, Budapest.
- Csösz Gyula 1937. *Állatorvosi műszótár*. Stephaneum Nyomda, Budapest.
- Deme László–Fábián Pál–Tóth Etelka (szerk.) 1999. *Magyar helyesírási szótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Fehér György 1980. *A háziállatok funkcionális anatómiája*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
- Gallyas Csaba–Holló Ferenc (szerk.) 1984. *Állatorvosi értelmező szótár*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
- Györkössy Alajos (főszerk.) 1986. *Latin–magyar szótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Holló Ferenc 1987. *200 éves a magyar állatorvosi felsőoktatás*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
- Manninger Rezső–Mócsy János 1951, 1954. *Állatorvosi belgyógyászat*, I. kötet: Fertőzőbetegségek, II. kötet: A szervek betegségei.
- Juhász József–Szőke István–O. Nagy Gábor–Kovalszky Miklós 1972. *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Karasszon Dénes 2005. *A magyar állatorvoslás kultúrtörténete I–II*. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba.
- Kardeván Andor 1992. Számítógépes helyesírás-ellenőrzés és javítás. *Magyar Állatorvosok Lapja* 47: 182.
- Kardeván Andor 1993. Szaknyelvi konferencia után. *Magyar Állatorvosok Lapja* 48: 185.
- Karsai Ferenc–Vörös Károly–Szieberth István 2005. *Állatorvosi szótár*. Magyar–latin–angol–német. Mezőgazda Kiadó, Budapest.
- Karsai Ferenc–Vörös Károly 1993. *Állatorvosi belgyógyászat*. Mezőgazda Kiadó, Budapest.
- Kassai Tibor 2004. A szaknyelvek ápolásának feladata a felsőoktatásban. In: *Az állategészségtan és az agrárorktatás*. Debreceni Egyetem, Agrártudományi Centrum, Debrecen.
- Kassai Tibor 2007. *Kotlán Sándor élete és munkássága*. Sík Kiadó, Budapest.
- Kovács Erika 2002. A természetgyógyászat és a népi gyógyászat kapcsolata. In: Barna Gábor–Kótyuk Erzsébet (szerk.): *Test, lélek, természet*. Kairoz Kiadó és Paulus Hungarus Kiadó, 167–171.
- Kováts Jenő 1994. „...Arról a bizonyos állatorvosi lóról...” *Magyar Állatorvosok Lapja* 49: 634–635.
- Magyar Imre–Petrányi Gyula 1950–1951. *A belgyógyászat alapvonalai I–II*. kötet. Egészségügyi Könyvkiadó, Budapest.
- Magyary-Kossa Gyula 1929–1940. *Magyar orvosi emlékek*, II. kötet. Állatorvosi műszavak. Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest.
- Molnos Angéla 2001. *Magyarító könyvecske*. A Lélektani Szaknyelv Megújításáért Közhasznú Alapítvány kiadása, Debrecen.
- Molnos Angéla 2007. *Gyógyítsunk magyarul!* LSZH, Debrecen.
- Schubert András 2007. *Multi- és interdiszciplinaritás az orvosi és az állatorvosi szakirodalomban: közelítések és megállapítások*. Táplálkozás, anyagszere, élelmiszerbiztonság. A Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége és a SZIE Állatorvos-tudományi Könyvtár, Levéltár és Múzeum. Informatio Medicata, Budapest.
- Szép Iván 1984. *Állategészségtan*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
- Szóvátay Adrienne 2001. A hazai baromfi- orvoslás és -egészségügy története a két világháború között. *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1988–2000*, Budapest, 241–282.
- Szóvátay Adrienne 2004. A hazai baromfi- orvoslás és -egészségügy története a II. világháború után, a nagyüzemi mezőgazdaság kialakulásáig. *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 2001–2004*, Budapest, 254–272.
- Szóvátay György 1979. A nyelvhelyesség – a megértés eszköze, szakmai működésünk hatékonyságának egyik feltétele. *Magyar Állatorvosok Lapja*. 34: 128–130.
- Szóvátay György 1991. Anyanyelv – szaknyelv. Nyelvészkedjünk? *Magyar Állatorvosok Lapja* 46: 631–632.
- Szóvátay György 1993. Anyanyelv – szaknyelv. Fonákságok írott és beszélt tudományos nyelvünkben. *Magyar Állatorvosok Lapja* 48: 185–186.
- Szóvátay György 1996. Gondolatok tudományos és köznyelvünkről a millicentenárium esztendejében. *Magyar Tudomány* 3: 90–91.
- Végúj helyi Péter–Szily Ernő 1960. *Német–magyar orvosi szótár*. Terra Kiadó, Budapest.
- Wagenfeld 1850. *Alapos útmutatás a ló mind belső, mind külső betegségei megismerésére és gyógyítására*. Ford.: Bajnok Antal. Emich Gusztáv, Pest.
- Zimmermann Ágoston 1916. *Patkolástan*. Budapest.

Nyelvünk ízei

Nyelvünk ízei gazdagon kiforrtak. A magyar szóból finom műszer lett, zajtalan sebességű gép, mellyel a mérnöki elme könnyedén alakíthatja fogalmait. De a lélek homályos vidékeit is lágyan kiemeli mélyeiből költőink ihlete. Nyelvünkkel megmintázhatjuk a kővágó motorok pergő zaját s az udvar sarkában gubbasztó maroknyi szalmaszemét alig-alig zizzenő rebbenését. Egyszóval nyelvünk ősi és modern, erdei, mezei és városi, ázsiai és európai. Mi is ősieks és moderneks vagyunk, európai magyarok. Mérnökök, üzletemberek, szántóvetők és költők népe.

József Attila: Kisebbs töredékek, feljegyzések